
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.16>

П. С. Гарасим

кандидат юридичних наук, докторант
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРО РОЛЬ І МІСЦЕ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ОЗНАК У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ»

В статті, на основі виведеного авторського поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», здійснена теоретико-правова характеристика системоутворюючих ознак, які були використані при формулюванні змісту даної кримінально-виконавчої категорії, а також визначено їх теоретичне та практичне значення.

Як свідчить практика виконання покарань в Україні, важливим і, одночасно, необхідним елементом у правовому механізмі даної державно-суспільної діяльності, є ефективно здійснення громадського контролю за станом реалізації законодавчо визначених мети і завдань з означених питань [1, с. 55–64].

Деякі засади вказаного виду соціального моніторингу визначені у ч. 2 ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, а також у законі України «Про громадські об'єднання». Поряд з цим, ні у зазначених, ні в інших нормативно-правових актах, що стосуються досліджуваної проблематики, не дано чіткого визначення поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань».

Такий законодавчий підхід, як встановлено в ході спеціальних наукових пошуків, не тільки знижує ризик вказаного виду соціального моніторингу, але й детермінує на практиці виникнення низки суттєвих проблем [2, с. 223–230].

Більш того, у кримінально-виконавчому законодавстві України мова ведеться не про громадський контроль в цілому за процесом виконання – відбування покарань, який таким чином об'єднує поміж собою по суті дві невід'ємні види діяльності та суб'єктів їх реалізації [3, с. 209–212], а лише про зазначений соціальний моніторинг за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах (ч. 2 ст. 25 КВК), залишаючи поза увагою права осіб, засуджених до інших видів покарань, а отже тих із них, які звільнені від покарання та від подальшого його відбування (ст.ст. 74–87 Кримінального кодексу (КК) України).

Ключові слова: системоутворююча ознака, громадський контроль, нормативно-правові засади, суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин, правовий термін, громадські об'єднання.

Постановка проблеми. Якщо виходити із змісту кримінально-виконавчої діяльності (по суті – сутності функціонування сфери виконання покарань), то слід визнати, що звуження на законодавчому рівні потенційних можливостей громадського кон-

тролю за процесом виконання – відбування покарань, це не тільки і не стільки проблеми так званої правової колізії та низького стану нормотворчої діяльності, але й питання доктринального характеру, що мають бути вирішені й на науковому рівні.

Разом з тим, слід зазначити, що досі в Україні на доктринальному рівні не розроблені чіткі відповідні правові умови, спрямовані на удосконалення механізму громадського контролю у сфері виконання покарань, що, поряд із критичним станом запобіжної діяльності та низьким рівнем участі громадськості у процесі виконання – відбування покарань, й стало вирішальним при виборі теми даної наукової розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури показало, що як у ранні часи незалежності України та до прийняття КВК (1991–2003 р. р.), так і до теперішнього часу досить активно питаннями розробки проблем підвищення рівня та видозміни змісту громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань займаються такі учені, як: К.А. Автухов, О.М. Бандурка, В.В. Василевич, Б.М. Головкін, О.М. Гумін, О.М. Джу́жа, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, В.В. Коваленко, О.Г. Колб, В.Я. Конопельський, І.М. Копотун, О.В. Лисодєд, С.Ю. Лукашевич, В.О. Меркулова, К.С. Остапко, О.П. Рябчинська, А.Х. Степанюк, І.С. Яковець та ін.

Як видається, важливим у зв'язку з цим є точне, повне та системне виведення ученими змісту такої кримінально-виконавчої правової категорії, як «громадський контроль у сфері виконання покарань».

Саме це й обумовило вибір теми даної наукової статті, а також сформульовано її мету – довести необхідність закріплення досліджуваного поняття на законодавчому рівні у тому варіанті, який запропонований у цій роботі.

У свою чергу, головним її завданням є розробка авторського поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» та обґрунтування у зв'язку з цим його теоретичної та практичної значущості.

Виклад основного матеріалу. Якщо узагальнити ті доктринальні підходи, що стосуються у цілому змісту терміну «громадський контроль» [4, с. 8–20], а також ті наукові напрацювання, які безпосередньо пов'язані із з'ясуванням сутності соціального моніторингу за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, як це передбачено у ч. 2 ст. 25 КВК України [5, с. 34–45],

то можна сформулювати наступне авторське поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», а саме – це врегульована на законодавчому рівні діяльність громадських об'єднань або їх уповноважених представників, що спрямована на перевірку дотримання в процесі виконання – відбування покарань прав, законних інтересів і свобод суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, а також гарантій їх реалізації, та вчинення у зв'язку з цим у межах закону і повноважень комплексних дій щодо усунення, нейтралізації, блокування тощо детермінант, що спричиняють та обумовлюють вчинення протиправних посягань на зазначені об'єкти правової охорони.

Таким чином, до ситемоутворюючих ознак, що складають зміст виведеного у цій роботі поняття, можна віднести наступні із них:

1. Це врегульована на законодавчому рівні діяльність відповідних громадських об'єднань.

У першу чергу, мова у даному випадку ведеться про вимоги п.п. 1, 11 ст. 92 Конституції України, відповідно до яких виключно законами визначаються права та засади утворення і діяльності об'єднань громадян.

Щодо спеціального загального законодавчого акта, який регулює питання, що стосуються здійснення громадського контролю у тій чи іншій сфері суспільних відносин, то до такого слід віднести Закон України «Про громадські об'єднання».

Поряд з цим, необхідно з цього виводу зауважити, що особливості реалізації права громадськості на здійснення вказаного соціального моніторингу закріплені в Законі України «Про національну безпеку України».

У певній мірі, як показали результати даного дослідження, окремі елементи громадського контролю визначені також і в інших законодавчих актах, які, без сумніву, варто враховувати у ході його реалізації у сфері виконання покарань, а саме – Закони України «Про інформацію», «Про запобігання корупції», ін. [6, с. 14–22].

Якщо ж безпосередньо звернути увагу на діяльність громадськості у сфері виконання покарань, то нормативно-правові

засади громадського контролю закріплені у ч. 2 ст. 24 цього Кодексу, а також у підзаконних нормативно-правових актах (зокрема, в розділі XXXIV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (ПВР УВП)).

2. Це діяльність відповідних громадських об'єднань та їх представників.

У науковій літературі слово «діяльність» тлумачать як застосування своєї праці до чого-небудь, а також дію людей у якій-небудь галузі [7, с. 174].

У свою чергу, у ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» дано таке визначення зазначеного соціального угруповання, а саме – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, культурних, екологічних та інших інтересів.

Виходячи з цього та враховуючи, що у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України відсутня будь-яка вказівка на вид громадського об'єднання, який вправі здійснювати соціальний моніторинг у сфері виконання покарань (за винятком, звичайно, тих, мова про які ведеться у ч. 2 ст. 25 КВК (спостережні комісії та піклувальні ради при виховних колоніях), що контролюють дотримання прав засуджених у ході виконання покарань), необхідно констатувати, що громадський контроль у вказаній галузі суспільних відносин може вчиняти будь-яка громадська організація (ч.ч. 2, 3 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Крім цього, варто зазначити, що соціальний моніторинг у сфері виконання покарань вправі здійснювати й уповноважені представники громадських об'єднань (п. ч. 2 ст. 9 вказаного вище Закону), маючи при цьому ті ж повноваження, що і громадська організація у цілому (ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Більш того, як це витікає із змісту ч. 7 ст. 24 КВК, представники громадських організацій можуть вчиняти функції соціального моніторингу за процесом виконання – відбування покарань на підставі окремого доручення Уповноваженого Верховної Ради України у складі національного превентивного механізму.

3. Метою громадського контролю є перевірка стану дотримання у ході виконання покарань прав, законних інтересів і свобод суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

У ч. 2 ст. 25 КВК законодавець до предмету соціального моніторингу відніс тільки право засуджених.

Поряд з цим, якщо дати розширене тлумачення цієї правової норми та виходити з рішень Європейського суду з прав людини [8], то до предмету громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань мають бути включені також законні інтереси та свободи засуджених.

Більш того, об'єктом даного виду соціального моніторингу мають стати і права, законні інтереси та свободи ще одного суб'єкта кримінально-виконавчих правовідносин – персоналу органів і УВП, враховуючи, що процес виконання – відбування покарань є двоєдиним, об'єктивним та нероздільним у сенсі змісту правової природи кримінального покарання [9, с. 793], а також таким, що у певній мірі детермінує рецидивну злочинність [10, с. 274–280].

Важливою змістовною частиною громадського контролю має стати також й діяльність щодо моніторингу реалізації у сфері виконання покарань визначених у законі гарантій забезпечення прав, законних інтересів і свобод як засуджених, так і персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

4. Громадський контроль має вчинюватись у межах встановлених у законі повноважень для суб'єктів даного моніторингу.

Під повноваженнями в теорії управління розуміють офіційно надане комунібудь право на здійснення певної діяльності або ведення справ [11].

Загальні повноваження громадських об'єднань визначені у розділі III Закону України «Про громадські об'єднання», а спеціальні – у ст.ст. 4, 5, 6 Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при виховних колоніях. При цьому необхідно звернути увагу на той факт, що:

а) по-перше, спостережні комісії під час здійснення своїх повноважень не вправі втручатися в оперативно-службову діяльність органів і УВП (ст. 7 даного Положення);

б) по-друге, що повноваження суб'єктів громадського контролю охоплюють і права, і обов'язки цих соціальних об'єднань, а саме: представник громадської організації, хоча і володіє певними правовими можливостями щодо здійснення перевірки у сфері виконання покарань, але не може їх використовувати на свій розсуд, а тільки у формально визначений у законі спосіб.

5. Громадський моніторинг, як і кожен вид контролю, має затверджуватись прийняттям комплексних заходів, спрямованих на усунення виявлених порушень у процесі виконання – відбування покарань.

Основний лейтмотив (мета, ціль тощо) таких дій громадськості полягає у тому, щоб усунути, нейтралізувати, блокувати тощо детермінанти, які породжують та обумовлюють випадки посягань на визначені у законі об'єкти правової охорони (у цілому – на сферу виконання покарань, а, більш конкретно, – на права, законні інтереси та свободи засуджених і персоналу органів та установ виконання покарань [12, с. 169–178].

У кримінології під детермінацією злочинності розуміють всю сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємозв'язана та якими вона обумовлена [13, с. 184]. При цьому до змістовних елементів детермінації науковці відносять:

1) причини – явища, що породжують та продукують інші явища (системи) – наслідки [13, с. 187];

2) умови – різноманітні явища, процеси, обставини, які сприяють або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідки [13, с. 188];

3) корелянти – такий зв'язок між подіями, явищами і процесів, за якою зміна одних явищ супроводжується (не спричинюється чи обумовлюється) зміною других [13, с. 188].

Таким чином, саме через системні елементи детермінації вчинення правопорушень у процесі виконання – відбування покарань можна пояснити необхідність законодавчої видозміни громадського контролю у сфері виконання покарань, розширивши його предмет (включивши у нього законні інтереси і свободи особи) і віднісши до нього ще один об'єкт моніторингу – персонал органів і УВП.

Висновки і пропозиції. Так у загальних рисах можна уявити на теоретичному рівні зміст такої кримінально-виконавчої категорії, як «громадський контроль у сфері виконання покарань», при умові, що всі її складові елементи мають мати системний характер і їх поділ на одиничні поняття є умовними та таким, що має теоретико-прикладне спрямування [14, с. 333–340]. При цьому теоретичне значення виведеного поняття полягає у тому, що таким чином розширено наукові межі знань щодо змісту такої соціально-правової категорії, як «громадський контроль», шляхом доповнення їх інформацією про новий вид соціального моніторингу та контролю у цілому – поняттям «громадський контроль у сфері виконання покарань».

У свою чергу, практична цінність запропонованого у цій науковій статті поняття виражається через ті системо утворюючі ознаки, що складають його зміст, кожна із яких має логічно та чітко визначені нормативно-правові засади походження, а отже, можуть стати прикладним підґрунтям для удосконалення правового механізму з питань громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань в Україні.

Список використаної літератури:

1. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Сучасна політика у сфері виконання покарань України: зміст та особливості. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 55–64.
2. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223–230.
3. Лисодєд О. В. Про нормотворчість у сфері забезпечення прав засуджених в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 42. С. 209–212.
4. Семенишин М. О. та ін. Громадський контроль за діяльністю органів Національної поліції України : науково-практичний посібник / М. О. Семенишин, В. М. Бесчастний, С. С. Вітвіцький, Р. О. Ткаченко. Київ : ВД «Дакор», 2020. 152 с.
5. Колб О. Г., Колб І. О. Громадський контроль у механізмі нагляду за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі. *Вісник прокуратури*. № 7(157). С. 34–45.
6. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи

- профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14–22.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
8. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Донецьк : Донецький Меморіал, 2011. 55 с.
9. Батиргареєва В. С., Бабенко А. М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 164–183.
10. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
11. Повноваження. Вікіпедія. [whttps://uk.m/wikipedia.org/wiki/](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/)
12. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kelm : Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4(20). С. 169–178.
13. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української науки. 424 с.
14. Кваша О. О. Значення філософської категорії причинності у кримінально-правових дослідженнях : традиції та сучасність. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 333–340.

Garasim P. About some rich in content system formative signs that fold essence of concept "public inspection in the field of implementation of punishments"

In the article, on the basis of the derived author's concept "public control in the field of execution of punishments", the theoretical and legal characteristics of system-forming features used in formulating the content of this criminal-executive category, as well as their theoretical and practical significance.

Formulation of the problem. According to the practice of execution of punishments in Ukraine, an important and, at the same time, necessary element in the legal mechanism of this state and public activity is the effective implementation of public control over the implementation of legally defined goals and objectives on these issues.

Some principles of this type of social monitoring are defined in Part 2 of Art. 25 of the Criminal Executive Code (CEC) of Ukraine, as well as in the Law of Ukraine "On Public Associations". At the same time, neither in these nor in other normative-legal acts related to the researched problems, a clear definition of the concept of "public control in the sphere of execution of punishments" is given.

This legislative approach, as established in the course of special research, not only reduces the decisions of this type of social monitoring, but also determines in practice the emergence of a number of significant problems.

Moreover, the criminal-executive legislation of Ukraine is not about public control in general over the process of execution – serving sentences, which thus combines essentially two integral activities and the subjects of their implementation [3, p. 209–212], and only about the specified social monitoring of observance of the rights of convicts during execution of punishments in correctional colonies of arrest houses, correctional centers and pre-trial detention centers (ch. 2 Art. 25 of the Criminal Procedure Code), ignoring the rights of persons sentenced to other types of punishment, and therefore those who are exempt from punishment and from its further serving (Articles 74–87 of the Criminal Code (CC) of Ukraine).

Key words: *system-forming feature, public control, regulatory framework, subjects of criminal-executive legal relations, legal term, public associations.*